Økonomisk demokrati og den danske industrisektor

Hans Kornø Rasmussen

I. *Den generelle økonomiske situation*

Hvis man skal diskutere de forskellige forslag, der i de sidste år er fremsat omkring Økonomisk Demokrati i Danmark, kan man med rimelighed, omend der eksisterer en nær sammenhæng, dele problemfelterne op i to afsnit. Det første er spørgsmålet om, hvorvidt ordningerne positivt vil være med til at løse de økonomiske strukturproblemer, som i hele efterkrigstiden har eksisteret i Danmark. Det andet hovedproblem er spørgsmålet omkring den økonomiske fordeling i samfundet, og mere konkret vil det sige forslagenes elementer af medindflydelse i virksomhederne, og medejendomsret til den fremtidige værditilvækst.

Det er klart, at det hverken er ønskeligt eller muligt at adskille de to aspekter ved en økonomisk demokrati-ordning, hvilket for eksempel ses ved, at en økonomisk demokrati-ordning formodentlig vil medføre større løntilbageholdenhed (jvnf. p. 117), dersom de ansatte får del i ejendomsretten til produktionsmidlerne. Også i spørgsmålet om udviklingen i den fremtidige arbejdsproduktivitet, kan det vise sig, at økonomisk demokrati vil få en positiv effekt, og endelig er det også muligt, at en ordning vil kunne ændre de traditionelle målsætninger, som en virksomhedsledelse i dag arbejder efter. I det følgende vil jeg dog forsøge at koncentrere mig om de eventuelle økonomiske konsekvenser, en økonomisk demokrati-ordning vil kunne indebære, dog med de ovennævnte modifikationer i mente.

Den manglende ligevægt i den danske økonomi har været et blivende fænomen i hele efterkrigstiden. I 1950'erne viste symptomerne sig klarest ved den høje arbejdsløshed, med et gennemsnitligt ledighedsniveau på op mod 10 procent. I slutningen af 1950'erne og frem gjorde det forbedrede bytteforhold i udenrigshandelen og de voksende muligheder for kapitalimport, at uligevægten nu primært viste sig som et vedvarende, og i de sidste år, voksende underskud på betalingsbalancens løbende poster.

De samme ulighedstendenser kan også anskues på den måde, at samfundets samlede opsparing er for lille til at financiere det stadigt voksende kapitalapparat, eller med andre ord, at det løbende forbrug har været for stort i forhold til produktionen, og det har derfor betydet, at landet til stadighed har vist underskud i sine relationer til udlandet.

Uhyre overforenklet kan man sige, at i løbet af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne kunne man søge balanceproblemerne løst ved at forøge opsparingen, enten den private opsparing eller den offentlige opsparing (fremkommet ved stigende indtægter og/eller faldende udgifter). Baggrunden for denne løsning var jo, at man var i en situation med fuld beskæftigelse, og kunne man nedsætte det indenlandske forbrug, ville man dirigere ressourcer over i eksportsektoren, idet udlandskonjunkturerne i stort set hele perioden var så gunstige, at Danmark ikke havde afsætningsproblemer for sine produkter.

Det ovenstående skal overhovedet ikke ses som nogen udtømmende forklaring på Danmarks strukturproblemer, men er kun medtaget for at forsøge at forklare, hvorfor økonomisk demokrati netop er fremkommet som forslag her i 1970'erne, og hvorfor en eller anden form for økonomisk demokrati, i dag er mere realistisk end nogensinde før, nu hvor problemerne både er et underskud på betalingsbalancen og en voldsom arbejdsløshed.

Betalingsbalanceunderskuddet:

Af flere grunde, herunder nødvendigheden af at holde et højt renteniveau med deraf følgende negative virkninger på de lange investeringer og boligbyggeriet, den usikre valutariske situation, vanskelighederne med at optage lån i udlandet, specielt lange lån, den voksende byrde, tilbagebetalingen af tidligere optagne lån udgør m.v., er det på længere sigt uholdbart at leve med et så stort betalingsbalanceunderskud, som Danmark har gjort igennem 1960'erne og specielt i 1970'erne.

Alt andet lige vil dette underskud vokse i de kommende år, hvor Danmark kan forvente, at landets bytteforhold overfor udlandet bliver forringet, derved at den såkaldte »Nye økonomiske verdensorden« – eller nord-syddialogen – i fremtiden kalkulerer med ret væsentlige stigninger i mange af de råvarepriser, som Danmark er totalt afhængig af. Omend olieprisstigningerne i mange henseender var et helt specielt fænomen, viste det dog med al ønskelig tydelighed, hvor sårbar Danmark er overfor udefrakommende prisstigninger på primærprodukter.

Samtidig er der tegn i den globale økonomiske udvikling på, at det i fremtiden bliver nødvendigt med væsentligt større ressourceoverførsler fra de rige industrialiserede lande – herunder Danmark – til u-landene, hvilket vil stille yderligere krav til vor betalingsbalance. Dertil kommer, at tilbagebetaling af tidligere optagne lån i udlandet vil trække i samme retning.

I relation til Danmarks betalingsbalanceproblemer vil økonomisk demokrati kunne spille en betydelig rolle på to måder, nemlig ved at gøre mindre lønstigninger mere acceptable og derigennem være med til at forbedre konkurrenceevnen i de eksporterende- og importkonkurrerende sektorer (jvnf. p. 117), og desuden vil der i en sådan ordning kunne indbygges et selektivt erhvervspolitisk element, der i første omgang tilgodeser eksportsektoren.

Investeringsbehovet

På samme tid som det bliver mere og mere nødvendigt at mindske det danske betalingsbalanceunderskud, er der flere forhold der gør, at investeringsbehovet i fremtiden må forventes at ligge på et meget højt niveau. At dette er tilfældet skyldes blandt andet:

1. Reinvesteringerne må øges kraftigt for blot at fastholde den nuværende produktionskapacitet. Grunden hertil er, at i konjunkturopgangen i 1958–1960 steg investeringerne voldsomt. Ifølge Perspektivplan-redegørelse 2[1]) udskiftes industriens investeringer gennemsnitlig i løbet af cirka 15 år, og derfor er behovet for reinvesteringer specielt stort i den nærmeste fremtid.

   Selvom erhvervenes investeringer stagnerede i 1974 og viste et realt fald på 10 procent i 1975[2]), vil der i 1976, og måske flere år frem, være en stor del af kapitalapparatet, der ligger ubrugt hen, hvilket måske på meget kort sigt vil mindske kravet til stigende investeringer. Men på lidt længere sigt, dersom Danmark skal med i et eventuelt konjunkturopsving, vil det ovennævnte behov stadig være relevant.

   Samtidig vil den stigende udenlandske konkurrence i fremtiden muligvis stille yderligere krav til nye teknologiske landvindinger.
2. Voldsomme investeringer i infrastrukturen er planlagt (De Danske Statsbaner, motorvejsnettet, Storebæltsbro, etc.). Det samme fænomen vil i fremtiden gøre sig gældende indenfor energisektoren (atomkraftværker, gasledninger etc.).
3. De forventede prisstigninger på råvareprodukter, med deraf følgende forringelse i bytteforholdet, vil ramme Danmark specielt hårdt på grund af den store udenlandske afhængighed[3]). Dette vil i sig selv kræve øgede investeringer i eksportsektoren for at opveje de stigende importpriser.

Hvis man ser på det socialdemokratiske forslag til økonomisk demokrati[4]), som er det jeg i afsnittene II til VII undersøger, vil man se, at en ØD-fond i

1. PP II, p. 233–234.
2. Det Økonomiske Råd. Dansk Økonomi, maj 1975, p. 40.
3. OECD's Economic Outlook, december 1973, p. 18. Her omtales dog kun betalingsbalancevirkninger ved en forhøjelse af oliepriserne, men hvor det viser sig, at Danmark vil være blandt de lande, hvor forhøjelsen vil slå kraftigst igennem.
4. »Forslag til lov om lønmodtagernes medejendomsret«, fremsat den 31. januar 1973 af arbejdsministeren.

høj grad vil kunne indtage en central plads i spørgsmålet om en løsning af de fremtidige investeringsbehov.

Ifølge Bilag 1 til dette lovforslag[5]) skal ØD-fonden i 1985 (under forudsætning af igangsættelse i 1975) placere 6,5 milliarder kr., hvilket udgør de såkaldte frie midler, og det vil sige, at der derfor allerede er anbragt store midler i virksomhederne. Dette tal er dog ikke korrekt, da der i eksemplet ikke er taget hensyn til, at fonden modtager afdrag af tidligere givne lån. Disse afdrag er beregnet til i 1985 at udgøre cirka 2,3 milliarder kr.[6]).

Det vil sige, at de frie midler i en ØD-fond i 1985 ville udgøre cirka 8,8 milliarder kr.[7]), hvilket skal sammenstilles med, at investeringsbehovet i hele den private sektor (excl. landbruget, der antages at være selvfinancierende), er beregnet til 35 milliarder kr. i 1985[8]), og heraf er lånebehovet estimeret til cirka 13 milliarder kr.[9]).

Den samlede opsparing:

Generelt gælder:

> Opsparingen + underskud på betalingsbalancens løbende poster = investeringen.

Af dette kan ses, at hvis investeringerne skal øges, kan dette principielt gøres ad to veje. Ved optagelse af lån i udlandet, hvilket dog uden tvivl vil kræve en kapitalimport, som Danmark kan få vanskeligheder ved at få på det internationale lånemarked, når vi i forvejen har et stort underskud på betalingsbalancens løbende poster. Desuden er dette uholdbart, fordi Danmark i en konjunkturnedgang ville stå endnu svagere[10]).

Hvis der i fremtiden forventes et stigende investeringsbehov, og der samtidig er et generelt ønske om at forbedre betalingsbalancen, kan dette således kun ske ved at forøge den indenlandske opsparing, hvilket igen kan ske ved enten at øge den private opsparing eller den offentlige opsparing. Opsparingens fordeling mellem disse to hovedgrupper er vist i tabel 1:

Af tabel 1 ses, at den store forskydning i opsparingens sammensætning i perioden fra 1963 og frem er sket fra at være personlig opsparing til i højere grad at være offentlig opsparing, mens erhvervenes opsparing udgør en ret konstant del af den samlede opsparing.

I erkendelse af, at Danmark er en åben kapitalistisk økonomi, og profitraten

5. ibid, p. 29.
6. 18 erhvervsorganisationers henvendelse til folketinget den 21/6 1973. Bilag 1, p. 7.
7. Ifølge samme henvendelse, som note 6. vil dette beløb være på 11,0 milliarder kr.
8. Det Økonomiske Råd. Økonomisk Demokrati – i samfundsøkonomisk belysning. 1972, p. 33.
9. Ibid. p. 33.
10. Dette problem forværres ved, at lånene normalt bliver af kortere og kortere løbetid, fordi inflationen gør, at ingen ønsker at binde penge i en længere årrække til et givet renteniveau.

Tabel 1. Bruttoopsparingens fordeling, ekskl. reparation og vedligeholdelse, 1963–1973

	Den offentlige sektor[11]) %	Den private sektor	
		Personlig %	Selskaber, inst. m.v. %
1963	27,3	43,9	28,8
1964	27,3	45,8	26,9
1965	27,6	46,4	26,0
1966	33,0	39,1	27,9
1967	27,3	43,9	28,8
1968	32,2	37,1	30,7
1969	33,6	38,3	28,1
1970	39,9	30,8	29,3
1971	47,0	24,2	28,8
1972	43,5	56,5	
1973	44,7	55,3	

Kilde: Statistisk 10-års oversigt 1975, p. 88.

derfor har en nedre grænse, er der to forhold, der taler for, at det ikke med de nuværende strukturer vil være muligt at øge erhvervenes opsparing væsentligt.

For det første viser undersøgelser[12]), at mange sektorer har oplevet en faldende profitkvote (restindkomsten i forhold til værditilvæksten) i løbet af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne[13]). Da der samtidig er foretaget store investeringer i perioden, er det sandsynligt, at også profitraten (restindkomsten i forhold til værdien af kapitalapparatet) har været (måske yderligere) faldende.

For det andet gælder, at foruden at profitkvoten har været faldende, har også erhvervenes bruttoopsparingskvote (bruttoopsparingen i forhold til nettorestindkomsten) været faldende, fra 27,8 procent i 1960 til 21,5 procent i 1970[14]). Også her gælder, at den nominelle stigning i erhvervenes nettoopsparing har været væsentligt mindre, idet afskrivningerne, på grund af voksende kapitalapparat, formodentlig har været tiltagende.

Der er således mange ting, der peger på, at skal erhvervene blot tilnærmelsesvis selv finansiere deres kommende investeringsbehov, kan dette kun ske ved, at lønkvoten sænkes (lønudgifterne i forhold til værditilvæksten), og dette vil i realiteten implicere, at lønstigningerne i fremtiden vil blive mere beskedne, end de har været hidtil[15]).

11. Stat, kommune og sociale sikringsordninger.
12. Madsen, Per Kongshøj: Træk af den danske industris udvikling. PP 2. Bilag III, p. 140–155.
13. Vangskjær, Kai: Krisen i industrien.
14. Det Økonomiske Råd. Økonomisk demokrati i en samfundsøkonomisk belysning. 1972, p. 27.
15. Naturligvis er dette en påstand, idet der er set bort fra udviklingen i arbejdsproduktiviteten. Hvis denne stiger stærkere, end den har gjort i 1960'erne, er der naturligvis intet i vejen for, at lønstigningsniveauet kan opretholdes, samtidig med stigende restindkomster. Så det, der menes, er, at dersom arbejdsproduktiviteten stiger med lige så meget (eller mindre) som i 1960'erne, da vil det være nødvendigt med mindre lønstigninger, dersom erhvervenes opsparing skal forøges.

En anden måde at øge opsparingen på ville være at øge det offentliges andel af den samlede opsparing yderligere. Imidlertid er der også mange tegn på, at denne fremgangsmåde heller ikke er farbar, dersom opsparingen skal øges væsentligt.

Det kan naturligvis gøres enten ved, at det offentlige øger sine indtægter og/eller mindsker sine udgifter. At øge indtægterne vil betyde, at der lægges yderligere byrder på det i forvejen hårdt belastede skattesystem, hvilket må siges at være urealistisk med den nuværende indstilling hos både politikere og flertallet af befolkningen. Med hensyn til at sænke de offentlige udgifter er dette også, omend der tales meget om det, en meget tvivlsom fremgangsmåde til at øge samfundets opsparing. For det første er det højst sandsynligt, at eventuelle besparelser af politikerne vil blive konverteret til mindskede skatter, og så er man naturligvis lige vidt. For det andet er meget store dele af de offentlige udgifter reelt »lovbundne« (folkepension, invalidepension, store dele af undervisnings- og hospitalsvæsenet m.v.), og kan derfor dårligt nedbringes, og endelig for det tredie er mange offentlige udgifter en betingelse for, at erhvervslivet kan fungere effektivt (infrastruktur, vandforsyning, dele af uddannelsessystemet, dele af forskningen m.v.).

Den sidste kilde til opsparing vil være, at lønmodtagerne øger deres opsparingskvote, men også her viser de historiske erfaringer, at med et stadigt videreudbygget socialt sikringssystem, er det meget vanskeligt, ad frivillighedens vej, at forøge opsparingen af denne kilde (jvnf. tabel 1, p. 115).

Endelig er der andre mere indirekte metoder til at forøge den samlede opsparing og dermed en stigning i investeringsomfanget. Dette kan f. eks. ske ved forskellige former for arbejdsgiverbidrag, lønskatter, udvidet ATP- eller ITP-ordninger o. lign. Disse ordninger kan dog kun opfattes som regler, man indbygger i systemet i erkendelse af, at skattetrykket ikke kan blive højere. Men i realiteten er vejen til et øget skattetryk ved disse ordninger ikke lang.

Alle disse metoder til at øge opsparingen lider af den svaghed, at man ikke ved ordningerne indbygger et element af løntilbageholdenhed. Selvom jeg bestemt ikke mener, at det stigende lønniveau alene er årsagen til Danmarks økonomiske strukturproblemer, er det dog uomtvisteligt, at lønnen er et væsentligt element i prisdannelsen, og derfor også er med til at forringe landets konkurrenceevne overfor udlandet (jvnf. nedenfor). Det andet punkt, hvor disse ordninger lider af en svaghed, er, at der ikke er indbygget nogen »omfordelingselementer« i dem. For er det nødvendigt i fremtiden at forøge kapitalapparatet, og lønmodtagerne derfor skal mindske deres forbrug (endnu mere, dersom også betalingsbalanceproblemet skal løses), er det vanskeligt at se, hvorledes fagbevægelsen kan gå med til, at de grupper, der skal holde igen med deres forbrug, ikke skal have del i denne kapitalansamling. Og hermed er man fremme i den næste problemstilling, hvis eksistens efter min mening gør, at økonomisk demokrati på en eller anden måde vil blive en realitet indenfor de nærmeste år.

Udviklingen i lønniveauet

Det er klart, at de ovenfor omtalte krav om fremtidig stigning i investeringerne og en hel eller delvis eliminering af betalingsbalanceunderskuddet, kun vil være muligt under forudsætning af, at Danmark vil være i stand til at øge eksporten og den importkonkurrerende produktion, og det vil igen sige, at landets konkurrenceevne overfor udlandet styrkes. Dette gælder specielt, dersom den internationale konkurrence i årene fremover bliver skærpet yderligere, og dette vil meget nemt kunne blive realistisk, dersom de udenlandske konjunkturer stadig vil være dårlige, og alle andre lande også vil søge at løse deres problemer ved at eksportere sig ud af dem.

Med de faste valutakurser vil en af måderne her være at holde en lavere lønstigningstakt (med deraf følgende afsmitning på prisniveauet) end de lande, vi konkurrerer med.

At der i Socialdemokratiets forslag er et element af løntilbageholdenhed, er der ingen tvivl om. I Nationaløkonomisk Tidsskrift 1972, p. 56, udtaler Per Hækkerup:

> »Det vil således være ganske betragtelige beløb, der vil kunne opspares ad denne vej, og da det naturligvis vil være en forudsætning, at de udbetalte lønsummer stiger lidt svagere, end det ellers ville have været tilfældet, vil resultatet blive en forøget gennemsnitlig opsparingskvote hos lønmodtagerne«.

I »LO – Økonomisk Demokrati 1971«, p. 19, siges der:

> »Som et yderligere moment, der taler for gennemførelsen af økonomisk demokrati, må nævnes det almindelige kapital- og opsparingsproblem. Moderne industri kræver en enorm kapitalindsats. Der må nødvendigvis præsteres en betydelig opsparing for at tilgodese dette behov.«

Fondsopbygning

De fleste hidtil fremkomne forslag om økonomisk demokrati, indebærer et element af en eller anden form for fondsopbygning.

Tilstedeværelsen af en sådan fond betyder, at mulighederne for at styre de fremtidige investeringer øges væsentligt. I relation til landets strukturproblemer kan fondene, via deres investeringsmuligheder, derfor komme til at indtage en betydeligt plads.

Det er klart, at en økonomisk demokrati-ordning, som for eksempel den af Socialdemokratiet fremsatte, ikke er et universalmiddel til løsning af Danmarks økonomiske strukturproblemer. Hvorledes disse overordnede macro-økonomiske ske problemer vil blive – eller ikke blive – løst, vil afhænge af uendeligt mange forhold, heraf mange vi stort set ikke selv er herre over. Det er også klart, at en sådan ordning på langt sigt vil ændre ejendomsforholdene til gunst for lønmodtagerne, i forhold til en situation uden økonomisk demokrati. No-

gen kalder det en socialistisk udvikling, og andre mener, det vil cementere det privat-kapitalistiske system. Dette sidste er noget, jeg her vil prøve at lade ligge urørt, omend jeg mener, det er et meget vigtigt – formodentlig det afgørende – når man skal beslutte sig for eller imod.

Hvad jeg her i indledningen har forsøgt at vise er, at en økonomisk demokrati-ordning efter socialdemokratisk mønster vil være en delløsning af de problemer, den danske økonomi står overfor i fremtiden. Det er samtidig et forslag, der indenfor vort nuværende samfundssystem er økonomisk konsistent i dets virkemåde, derved at det samtidig løser flere problemer på samme tid.

Men selv om principperne i et økonomisk demokrati-forslag formodentlig vil virke gunstigt på den danske økonomi som helhed, er det ikke sikkert, hvis man går ned på de enkelte sektorer eller virksomheder, at ordningen vil medvirke til den strukturomlægning, der er nødvendig, hvis Danmark skal løse såvel betalingsbalanceproblemet som arbejdsløshedsproblemet. Afgørende herfor vil være først, hvorledes midlerne til en ØD-fond udredes fra virksomhederne, og dernæst hvordan de distribueres videre. Dette problem vil blive taget op i det følgende.

II. *Begrænsninger i analysen:*

1. Til grund for det følgende arbejde ligger »Forslag til lov om lønmodtagernes medejendomsret«, fremsat af Arbejdsministeren 31. januar 1973. At dette forslag er valgt blandt de mange, som forskellige partier og organisationer har udarbejdet, skyldes to forhold.

   For det første vil dette forslag – eller en variant af forslaget[16]) – formodentlig være det, som før eller senere vil blive fremsat i Folketinget. Muligvis vil det endelige forslag komme til at indeholde en ordning, hvor financieringen af ØD-fonden, både sker via lønsumsbidrag, som forudsat i det følgende, og overskudsbidrag[17]). I så tilfælde vil dele af den følgende argumentation kun have gyldighed for den del af ØD-bidragene, der stammer fra lønsumsbidragene, mens andre argumenter dog vil have generel gyldighed uanset på hvilket grundlag financieringen af fonden vil finde sted.

   For det andet er dette forslag det mest gennemarbejdede, og derfor også det som med størst sikkerhed lader sig analysere. For at sige det mildt, er de fleste andre forslag, der indtil nu er udarbejdet, meget mangelfulde og mere opstillet som generelle retningslinier.
2. Jeg vil alene medtage de økonomiske aspekter, et sådant forslag vil kunne indebære for den danske industrisektor. Jeg mener dermed ikke, at de politiske konsekvenser forslaget vil medføre angående medejendomsret, med-

16. Forslag til udbygning af regeringens lovforslag om lønmodtagernes medejendomsret og med medbestemmelse. Udarbejdet af Socialdemokratiets og LO's Fællesudvalg om økonomisk demokrati.
17. Ibid. p. 6.

indflydelse etc., er uvæsentlige. Tværtimod. En økonomisk demokrati-ordning må absolut blive en ren politisk afgørelse, for de samme økonomiske virkninger kan man få frem på mange andre måder (arbejdsgiverbidrag, udvidet ATP-ordning, indkomstpolitiske løsninger, øget skattebyrde etc.), og det afgørende bliver derfor, om ejendomsretten til dele af den fremtidige kapitaltilvækst skal tilfalde lønmodtagerne, eller om den, som hidtil, alene skal tilfalde dem, der investerer.

At det alligevel er relevant at undersøge de eventuelle økonomiske konsekvenser af forslaget skyldes to forhold. For det første vil det være rimeligt at søge at afdække de mulige økonomiske konsekvenser, for derved at kunne koncentrere debatten om de mere principielle og politiske aspekter, forslaget indeholder. For det andet vil det være nødvendigt at undersøge de økonomiske problemer for herved at blive i stand til at anvende ØD-ordningen i en mere overordnet planlægning af den samfundsmæssige udvikling. Konkret kommer dette jo til udtryk i forslagets bestemmelser om fondens financiering og i spørgsmålet om de fondsmidler, der automatisk tilfalder virksomhederne. Tilbage er dog de såkaldte frie midler, der skal anbringes, og her er det naturligvis afgørende, hvordan disse midler styres, om de tilfældigt anbringes via det nuværende banksystem, eller om man vælger at føre en mere konsekvent selektiv erhvespolitik.

3. Ifølge lovforslaget bliver en del af de til fonden indbetalte midler automatisk bundet i virksomheden[18]). Resten af pengene bliver da til disposition for fonden, de frie midler[19]).

   Jeg vil i det følgende kun se på de virkninger der stammer fra midler, der »automatisk« bindes i virksomheden.

   Idet kun industriens forhold undersøges, er denne begrænsning forsvarlig, da industrien under ét netop er den hovedsektor, hvor den største del af virksomhedernes fondsbidrag bindes i de samme virksomheder. På grund af industriens størrelsesfordeling bliver denne størrelse cirka to trediedele[20]).

   Endelig skal nævnes, at der kendes meget lidt til fondens udlånspolitik[21]), således at det faktisk ikke er praktisk muligt at medtage virkningerne fra disse midler.

4. Jeg ser alene på industrisektoren, hvorved for eksempel bygge- og anlægssektoren, handels- og distributionssektoren, den offentlige sektor m.v. udelades. Dette er gjort ud fra den tankegang, at udviklingen indenfor industrisektoren er helt central i spørgsmålet om landets fremtidige udviklingsmuligheder, herunder i spørgsmålet om at løse landets balanceproblemer.

18. Jvnf. lovforslagets § 11, 19, 20 og 21.
19. Iflg. lovforslag, bilag 1, p. 25–27, vil 58 % af den samlede lønsum (= 18 % antal virksomheder) komme under reglen om, 2/3 af fondsbidragene automatisk forbliver i virksomhederne.
20. Idet kun ca. 2 % af de i industrien beskæftigede er ansat i virksomheder med under 10 ansatte.
21. Lovforslaget § 22.

Denne afgrænsning er dog kun foretaget ud fra tidsmæssige kriterier, og en lignende analyse kunne foretages på andre sektorer.

5. Endelig bliver analysen foretaget på et meget højt aggregeringsniveau, med de meget store usikkerheder der hermed følger.

Jvnf. nedenfor vil industrien blive splittet op på 10 hovedgrupper[22]), og det er derfor klart, at resutaterne af det følgende ikke må tages for håndfast, men mere som et fingerpeg, idet en sektors »nettoudvikling« sagtens kan bestå af modsatrettede tendenser de enkelte undersektorer imellem.

Dette høje aggregeringsniveau er alene valgt ud fra tidsmæssige betragtninger, idet der intet er i vejen for, at man kunne splitte de enkelte sektorer yderligere op, og dermed ville man få mere præcise og relevante resultater.

For at man i det følgende kan få et overblik over de enkelte industrisektorers relative betydning, er der i tabel 2 angivet, hvor meget hver enkel sektor vejer i forhold til den samlede industri med hensyn til andel af industriens samlede værditilvækst, andel af samlede industrieksport og andel af samlet beskæftigelse.

Tabel 2. De forskellige industrisektorers procentvise andel af den samlede industri

	Procent af[23]) værditilvækst 1972	Procent af[24]) beskæftigelsen 1972	Procent af[25]) industrieksporten 1971
1. Råstofudvinding	0,7	0,5	–
2. Nærings- og nydelsesmiddelindustri	20,3	17,7	19,5
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	8,3	11,0	9,3
4. Træ- og møbelindustri	5,3	5,9	4,8
5. Papir- og grafisk industri	10,1	9,4	3,0
6. Kemisk industri	11,1	8,8	12,7
7. Sten-, ler- og glasindustri	8,3	6,5	3,1
8. Jern- og metalværker	2,0	1,8	2,5
9. Jern- og metalindustri	32,4	36,8	43,6
10. Anden industri	1,5	1,6	1,5

III. *Tildeling af ØD-midler til virksomhederne*

Hvad jeg ønsker at undersøge i dette afsnit er, i hvor høj grad de ifølge lovforslaget gældende regler om tildeling af ØD-midler til virksomhederne vil stille de forskellige industrisektorer lige?

Ifølge lovforslaget tildeles ØD-midlerne efter følgende regler:

1. I aktieselskaber med 50 ansatte og derover vil to trediedele af virksomhe-

22. ISIC 1968. Industristatistik 1972, p. 14.
23. Statistisk 10-Årsoversigt, p. 25.
24. Statistisk 10-Årsoversigt, p. 26.
25. PP II, bilag III, p. 106. Industristatistik 1972.

dens ØD-bidrag forblive i virksomheden som lønmodtagerkapital, mens én trediedel indbetales til fonden[26]).

2. Aktieselskaber med mindre end 50, men mindst 20 ansatte, kan tilslutte sig samme ordning, blot selskabets egenkapital ikke er mindre end aktiekapitalen. Jeg vil i det følgende forudsætte, at alle virksomheder af denne type tilslutter sig ordningen[27]).
3. Private virksomheder, herunder andelsforeninger o. lign., der beskæftiger mindst 10 lønmodtagere, kan lade to trediedele af deres bidrag forblive i virksomheden som lån. Dog siger lovens paragraf 21: »Retten til lån er betinget af, at virksomheden efter en almindelig bankmæssig vurdering kan anses for kreditværdig«[28]).
4. Den sidste gruppe udgøres af private virksomheder med under 10 ansatte. Denne gruppe udgør ifølge lovforslagets bilag 1 kun 12 procent af den samlede udbetalte lønsum. Men denne gruppe er af betydning alligevel, for det første fordi der kan være erhvervsgrupper (f. eks. detailhandelen), hvor denne gruppe er meget stor, og for det andet siger loven ikke noget om, hvordan disse virksomheder stilles i tildelingen af ØD-midler. Det er derfor realistisk, når der i det følgende forudsættes, at denne gruppe ikke modtager nogle ØD-midler (men betaler efter samme regler som andre virksomheder)[29]).

Tabel 3. Industribranchernes procentvise fordeling. 1972

	Procentandel, der udgøres af virksomheder med under 10 ansatte		Procentandel, der udgøres af virksomheder med under 20 ansatte	
	Antal virksomheder	Antal beskæftigede	Antal virksomheder	Antal beskæftigede
1. Råstofudvinding	51,6	16,0	76,3	33,2
2. Nærings- og nydelsesmiddelindustri	17,9	1,3	38,4	4,8
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	15,1	2,4	40,1	10,5
4. Træ- og møbelindustri	19,2	4,1	53,8	19,1
5. Papir- og grafisk industri	22,0	3,1	56,2	12,2
6. Kemisk industri	22,2	2,4	47,0	8,4
7. Sten-, ler- og glasindustri	27,1	3,5	58,9	13,0
8. Jern- og metalværker	16,5	1,3	34,1	3,9
9. Jern- og metalindustri	13,5	1,2	41,4	6,2
10. Anden industri	16,5	2,9	50,6	14,8
Ialt:	18,4	2,1	46,5	8,6

Kilde: Industristatistik 1972, p. 80–85.

I tabel 3 ses i de forskellige industrigrupper, henholdsvis hvor stor en procentdel af personellet, der er ansat i virksomheder med under 10 ansatte, og

26. Forslag til lov om lønmodtagernes medejendomsret, § 11, p. 2 og p. 16.
27. Samme, § 19, p. 3 og p. 19.
28. Samme, § 21, p. 4 og p. 20.
29. Samme, bilag 1, p. 27.

hvor stor en procentdel af det samlede antal virksomheder der udgøres af virksomheder med under 10 ansatte[30]).

Af tabellen ses, at industriens beskæftigede som helhed ikke bliver berørt af lovens tildelingsregler, idet kun 2 procent af de beskæftigede er i gruppen med under 10 ansatte. Denne udgør dog 18,4 procent af det samlede antal virksomheder, og man kan derfor slutte, at et stort antal mindre virksomheder bliver berørt derved, at de yder bidrag til fonden, men ikke »automatisk« modtager midler.

Ser man på de enkelte undersektorer, skiller kun sektoren 1 »råstofudvinding« sig ud, idet 16,4 procent af de beskæftigede (og 51,6 procent af virksomhederne) kan henføres til denne gruppe, mens sektorerne 4 »træ- og møbelindustri« med 4,1 procent, og 7 »sten, ler og glasindustri« med 3,5 procent af de beskæftigede i virksomheder med under 10 ansatte, også vil blive stillet mindre gunstigt end resten af industrien.

Endelig viser tabel 3 den procentvise andel beskæftigede indenfor hver sektor i virksomheder med under 20 ansatte[31]), samt det samme for antal virksomheder. At denne opgørelse er medtaget skyldes for det første, at ingen virksomhed i denne gruppe kommer under den »automatiske« regel, der gælder for aktieselskaber og skal derfor kunne dokumentere deres kreditværdighed og for det andet, at denne mindste gruppe formodentlig er den, der vil have den dårligste kreditværdighed.

Ser man på den samlede industri, er kun 8,6 procent af de beskæftigede ansat i virksomheder med under 20 ansatte, mens denne gruppe udgør knapt halvdelen (46,5 procent) af det samlede antal virksomheder.

Går man ned på de enkelte sektorer, fremkommer her samme resultater som før, at kun sektoren 1 »råstofudvinding« adskiller sig væsentligt fra de andre, men også her ligger sektorerne 7 »sten-, ler- og glasindustri« og 4 »træ- og møbelindustri« mindre gunstigt end de andre.

Tabel 4 viser hvor stor en procentdel af det samlede antal virksomheder, der beskæftiger henholdsvis under 10 og under 20 ansatte, fordelt på landets amter. Her er ikke medtaget fordeling på antal beskæftigede i disse virksomheder, hvilket ville give et rigtigere billede, men tilgængeligt statistik eksisterer ikke på dette område.

Hvad jeg ønsker at belyse ved tabel 4 er den geografiske koncentration af industrien for herved at se, om de ovennævnte tildelingsregler vil ramme ulige i de forskellige amter i landet. Af tabel 4 ses, at dette ikke vil være tilfældet, idet der er en forbavsende ens koncentrationsgrad mellem de enkelte amter, således at det er rimeligt at slutte, at set ud fra en geografisk synsvinkel, vil tilstedeværelsen af disse tildelingsregler stille de forskellige amter i høj grad lige.

30. Tabellen medtager kun virksomheder med 6–9 ansatte, hvilket er rimeligt, da betydningen af virksomheder indenfor industrien med 5 ansatte og derunder er forsvindende. Samtidig er en del håndværksprægede brancher (eks.: bagerforretninger, håndværerier, porcelænsmalere) udeladt, idet virksomheder med 6 ansatte og derover indenfor disse brancher er meget få, jvnf. Industristatistik 1972, p. 13.
31. Jvnf. note 30.

Tabel 4. Industriens størrelsesfordeling på amter. 1972

	Antal virksomheder i % af samtlige, der beskæftiger under 10	Antal virksomheder i % af samtlige, der beskæftiger under 20
København, Frederiksberg	20,5	53,9
Københavns Amt	14,5	44,5
Frederiksborg	21,8	48,0
Roskilde	22,4	50,7
Vestsjælland	19,0	47,3
Storstrøms	21,2	49,1
Bornholm	22,4	43,1
Fyn	18,8	44,5
Sønderjylland	22,7	42,8
Ribe	17,3	45,3
Vejle	14,8	41,6
Ringkøbing	16,7	44,1
Århus	17,4	44,6
Viborg	18,4	46,5
Nordjylland	20,0	46,8
Hele landet	18,4	46,5

Kilde: Industrirådet 1972, p. 81–85.

IV. *Kapital-/arbejdsintensive sektorer*

I den nuværende situation uden en Økonomisk Demokratiordning vil værditilvæksten (produktionsværdien minus materialeudgifter) gå til aflønning af lønmodtagere samt til restindkomster (bruttoprofit)[32]). Med en ØD-ordning gennemført skal man af værditilvæksten desuden afholde de indbetalte beløb til en ØD-fond.

Da ØD-bidragene ifølge forslaget skal udregnes som en procentandel af lønsummen, vil det være afgørende, hvor stor lønkvoten (lønudgiften i forhold til den samlede værditilvækst) er i de enkelte sektorer, idet sammenhængen er den, at jo højere lønkvoten er, jo højere bidrag skal sektorerne betale til en ØD-ordning, set i relation til sektorens værditilvækst.

Af tabel 5 ses, at lønkvotens størrelse afviger væsentligt de enkelte sektorer imellem. Den sektor, der bliver stillet ringest, når man isoleret ser på bidragene i relation til værditilvæksten, er sektor 9 »jern- og metalindustri«, hvor lønkvoten udgør 62,3 procent[33]), og dernæst følger sektor 3 »tekstil-, beklædnings- og læderindustri« (lønkvote 59,7 procent), sektor 5 »papir- og grafisk industri« (lønkvote 59,6 procent), sektor 8 »jern- og metalværker« (lønkvote 58,7

32. Den her beregnede restindkomst omfatter foruden nettoprofit og afskrivninger også udgifter til f. eks. kontorhold og forsikringer. Derved afviger størrelsen fra restindkomsterne i nationalregnskabsstatistikken.
33. Denne sektor dækker dog over meget væsentlige forskelle, dersom man disaggregerer hele sektoren.

procent) og til dels sektor 4 »træ- og møbelindustri« med en lønkvote på 55,1 procent.

Relativt lave lønkvoter og derfor mindre bidrag i forhold til værditilvæksten har sektorerne i nævnte rækkefølge, 1 »råstofudvinding« (lønkvote 33,4 procent), 6 »kemisk industri« (lønkvote 45,7 procent), 7 »sten-, ler- og glasindustri« (lønkvote 47,6 procent) og sektoren 2 »nærings- og nydelsesmiddelindustri« med lønkvote 48,3 procent.

Tabel 5. Industribranchernes lønkvote. 1972

	Lønkvoten Lønudgift: Værditilvækst %
1. Råstofudvinding	33,4
2. Nærings- og nydelsesmiddelindustri	48,3
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	59,7
4. Træ- og møbelindustri	55,1
5. Papir- og grafisk industri	59,6
6. Kemisk industri	45,7
7. Sten-, ler- og glasindustri	47,6
8. Jern- og metalværker	58,7
9. Jern- og metalindustri	62,3
10. Anden industri	53,5
Hele industrien	55,1

Kilde: Industristatistik 1972, p. 156.

V. *Sektorernes »nettobidrag« til fonden*

I afsnit III sås, hvordan industriens størrelsesfordeling afgjorde hvor store beløb, sektorerne »automatisk« modtog fra fonden, mens afsnit IV viste, hvor store bidrag de enkelte sektorer skulle betale til fonden.

Ved at sammenholde disse to resultater kan man få et udtryk for, hvor store »nettoydelser« de enkelte sektorer betaler til ØD-fonden.

Jeg har i tabellerne 6 og 7 søgt at gennemregne et eksempel med udgangspunkt i en statisk økonomisk situation, som den så ud for industrien i 1972. I disse tabeller har jeg på baggrund af de enkelte sektorers lønkvote fundet, hvor meget de betaler til fonden i procent af værditilvæksten (kolonne 4) og på grundlag af industriens størrelsesfordeling, hvor meget de »automatisk« modtager, også i procent af værditilvæksten (kolonne 6). Og endelig viser kolonne 8 forskellen mellem disse to størrelser i procent af værditilvæksten, og hermed fremkommer et mål for sektorernes »nettoydelser« til fonden.

Det er klart, at der er mange vanskeligheder af både principiel og praktisk karakter ved at opstille sådanne eksempler. Resultaterne kan derfor kun tages som et fingerpeg om ordningens virkninger. Specielt er tabel 7 med de 5 pro-

cents lønsumbidrag usikker, for hvis en ØD-ordning gennemføres, vil industrisektorerne reagere herpå, alt efter de eksisterende markedsforhold, ved enten at øge værditilvæksten via højere priser eller ved at nedsætte lønkvoten via relativ lavere lønstigninger. Der er derfor ingen tvivl om, at kolonnen for »nettoydelser til fonden« er overvurderet, idet eksemplet forudsætter, at såvel industriens størrelsesfordeling samt lønkvotens størrelse er uændret fra 1972.

Af tabel 6 ses, at »nettobidragene« til fonden det første år i det højeste tilfælde vil udgøre én tiendedel af en procent af værditilvæksten. Der er her tale om så små bidrag, at det efter min mening vil være meget vanskeligt at argumentere ud fra økonomiske overvejelser mod en sådan ordning, for man skal huske på, at udover at bidragene i forhold til værditilvæksten er meget små, er der ikke taget hensyn til, at i praksis vil virksomheden søge at dække bidragene ind via lavere lønstigninger (for eksempel hvis ordningen gennemføres i forbindelse med en indkomstpolitisk løsning), prisstigninger eller stigende arbejdsproduktivitet, således at selv disse tal formodentlig er for høje. Iøvrigt er »nettoydelserne« ved en halv procents lønsumsbidrag så små, at det ville være urimeligt herudfra at udlede noget omkring de enkelte sektorers indbyrdes placering.

I tabel 7 forudsættes der, at der betales 5 procent af lønsummen til fonden (d.v.s. at ordningen er indkørt), og størrelsesforholdene i industrien vedrørende størrelsesfordeling og lønkvote er som i 1972. Her ses, at med 5 procents lønsumsbidrag yder industrien som helhed cirka 1 procent af værditilvæksten »netto« til fonden (og ifølge ovenstående er denne størrelse formodentlig overvurderet). I denne tabel 7 kan man dog se, at der mellem sektorerne indbyrdes er relativt store forskelle i deres »nettobidrag«, hvilket er et udtryk for, at sektorerne ikke bliver stillet ens ved en sådan ordning. Der ses her, at sektorerne 9, »jern- og metalindustri«, 5 »papir- og grafisk industri« og 3 »tekstil-, beklædnings- og læderindustri« yder relativt høje »nettobidrag«, alle på over én procent af værditilvæksten, mens sektorerne 1 »råstofudvinding«, 2 »nærings- og nydelsesmiddelindustri«, 6 »kemisk industri« og 7 »sten-, ler- og glasindustri« yder relativt lave bidrag på under én procent, mens sektorerne 4 »træ- og møbelindustri«, 8 »jern- og metalværker« samt 10 »anden industri« indtager en mellemposition med et »nettobidrag« på cirka én procent af værditilvæksten.

I hvilke sektorer medarbejderindflydelsen vil slå kraftigst igennem, er det ikke muligt at sige noget om på baggrund af disse to tabeller. For selv om kolonne 5 og 6 viser, hvilke midler sektorerne modtager fra fonden, og medarbejderne derfor har indflydelse på, er det nødvendigt også her at kende aktiekapitalens størrelse, hvis man skulle opnå et billede af graden af medarbejderindflydelse.

Tabel 6. Industriens «nettoydelser« til fonden, ved bidrag på 1/2 % af lønsummen

	Værdi-tilvækst	Løn-udgift	Bidrag på ½ % af lønsummen		Modtaget fra fonden		»Nettoydelser« til fonden	
	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.	% af værdi-tilvækst	1000 kr.	% af værdi-tilvækst	1000 kr.	% af værdi-tilvækst
1. Råstofudvinding	212.996	71.196	356	0.17	199	0.09	157	0.07
2. Nærings- og nydelsesmiddel-industri	6.053.505	2.924.462	14622	0.24	9617	0.16	5005	0.08
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	2.449.190	1.461.689	7308	0.30	4758	0.19	2550	0.10
4. Træ- og møbelindustri	1.559.581	859.767	4299	0.28	2749	0.18	1550	0.10
5. Papir- og grafisk industri	2.987.947	1.779.712	8899	0.30	5749	0.19	3150	0.11
6. Kemisk industri	3.370.028	1.540.031	7700	0.23	5013	0.15	2687	0.08
7. Sten-, ler- og glasindustri	2.468.483	1.175.116	5876	0.24	3779	0.15	2097	0.09
8. Jern og metalværker	573.764	336.667	1683	0.29	1107	0.19	576	0.10
9. Jern- og metalindustri	9.876.479	6.153.255	30766	0.31	20267	0.21	10499	0.11
10. Anden industri	455.247	243.664	1218	0.27	789	0.16	429	0.09
Hele industrien	30.007.220	16.545.559	82727	0.28	54027	0.18	28700	0.10

Note: Beløbene »Modtaget fra fonden« er udregnet på den måde, at der forudsættes, at alle virksomheder med over 10 beskæftigede modtager to tredie-dele af de i en periode udbetalte beløb, jvnf. afsnit IV.

Tabel 7. Industriens »nettoydelser« til fonden, ved bidrag på 5 % af lønsummen

	Værdi-tilvækst	Løn-udgift	Bidrag på 5 % af lønsum		Modtaget fra fonden		»Nettoydelse« til fonden	
	1000 kr.	1000 kr.	1000 kr.	% af værdi-tilvækst	1000 kr.	% af værdi-tilvækst	1000 kr.	% af værdi-tilvækst
1. Råstofudvinding	212.996	71.196	3560	1.67	1994	0.94	1566	0.73
2. Nærings- og nydelsesmiddel-industri	6.053.505	2.924.462	146223	2.42	96176	1.59	50047	0.83
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	2.449.190	1.461.689	73084	2.98	47578	1.94	25506	1.04
4. Træ- og møbelindustri	1.559.581	859.767	42988	2.76	27486	1.76	15502	1.00
5. Papir- og grafisk industri	2.987.947	1.779.712	88985	2.98	57490	1.92	31495	1.06
6. Kemisk industri	3.370.028	1.540.031	77001	2.28	50128	1.49	26873	0.79
7. Sten-, ler- og glasindustri	2.468.483	1.175.116	58756	2.38	37788	1.53	20968	0.85
8. Jern- og metalværker	573.764	336.667	16833	2.93	11072	1.93	5761	1.00
9. Jern- og metalindustri	9.876.479	6.153.255	307662	3.12	202667	2.05	104995	1.07
10. Anden industri	455.247	243.664	12183	2.68	7890	1.59	4293	0.94
Hele industrien	30.007.220	16.545.559	827275	2.76	540269	1.80	287006	0.96

VI. *ØD-bidragenes financiering*

I afsnittene III–V vistes, hvorledes ordningen virkede for de enkelte sektorer, forudsat størrelsesfordeling og lønkvote som i 1972. Værditilvæksten består nu, efter indførelse af økonomisk demokrati, foruden af løn og restindkomst, også af fondsbidragene. Spørgsmålet er nu, at dersom man indkører en ØD-ordning, som forslaget indebærer, hvorledes vil da indtægtsarterne løn- og restindkomst reagere, og mere konkret vil det sige, hvem vil i sidste ende komme til at afholde disse fondsbidrag?

Udgifterne til fondsbidragene kan principielt udeledes på følgende måde:

1. At hele ØD-bidraget betales ved en nedgang i restindkomsterne af samme størrelsesorden.
2. At virksomhedernes egenindtjening fastholdes, og ØD-bidraget går fra i lønnen (eller lønstigningerne). Denne financieringsform vil have den største opsparingsfremmende virkning, og er vel realistisk, dersom økonomisk demokrati indføres i forbindelse med en indkomstpolitisk løsning.
3. Virksomhederne vil søge at kompensere for bidragene ved at øge priserne på færdigvarerne (og dermed værditilvæksten), og det vil sige, at også i dette tilfælde bliver det lønmodtagerne, som reelt kommer til at udrede ØD-midlerne.
4. Øge produktiviteten pr. arbejdstime, hvilket vil øge indtjeningen, dersom priser og lønninger fastholdes. Om produktiviteten stiger som følge af gennemførelsen af økonomisk demokrati, som nogle hævder, er dog tvivlsomt, da denne ordning ikke relaterer sig til den enkelte virksomheds overskud.

   Produktivitetsstigninger vil formodentlig primært finde sted i de sektorer, hvor det ikke er muligt at kompensere for fondsbidragene via stigende priser, for set ud fra ledelsens synspunkt vil det være »billigere« at hæve prisen, end det vil være at øge produktiviteten, som jo i de fleste tilfælde vil koste noget i form af stigende investeringer.

Under hvilke af de fire former, en konkret virksomhed eller sektor vil financiere sine bidrag, er meget vanskeligt at forudsige noget om, og i de fleste tilfælde vil markedskræfterne sikkert medføre, at elementer fra alle de fire ovenstående punkter bliver inddraget.

Helt generelt gælder, at ØD-bidragene, begyndende med 1/2 procent af lønsummen, stigende til 5 procent, jo er forsvindende små stigninger i forhold til de lønstigninger, erhvervene i de sidste 15 år har oplevet (jvnf. senere). På den anden side er det sandsynligt, at lønstigningerne i fremtiden bliver lavere, både fordi 1960'ernes eksplosive produktivitetsfremgang sikkert ikke kan fortsætte uden væsentlige medfølgende investeringer, men også fordi den nuværende krise har skærpet de internationale konkurrencevilkår betydeligt.

Det, jeg derfor i det følgende vil se på er, om enkelte industrisektorer har specielle muligheder for at overvælte bidragene på lønnen, eller om nogle sek-

torer har større spillerum for prisstigninger end andre. Hermed finder jeg ikke noget mål for, hvordan bidragene generelt vil blive financieret i industrien, da dette ikke er muligt, men jeg vil undersøge de enkelte sektorers indbyrdes muligheder i spørgsmålet om financieringen af ØD-midlerne. Resultatet heraf vil jeg da sammenholde med resultaterne fra afsnittene III og V for derved at finde det mest pålidelige billede af, hvorledes denne ordning vil påvirke de enkelte industrisektorer i relation til hinanden.

Mere konkret ønsker jeg at undersøge, om de sektorer, der i høj grad er udsat for udenlandsk konkurrence – enten eksport – eller importkonkurrerende sektorer – bliver stillet dårligere i forhold til de mere beskyttede, hjemmemarkedsprægede erhverv. Er dette tilfældet, må resultatet sammenholdes med, om det også er de samme sektorer, der betaler forholdsvis mest til fonden.

I det følgende vil sektorerne groft blive opdelt i konkurrenceudsat industri og beskyttet industri[34]). Med det aggregeringsniveau, denne analyse foretages på, er det klart, at sondringen er problematisk, da de fleste sektorer vil indeholde elementer af begge typer. Samtidig ligger graden af international konkurrence ikke fast i disse omskiftelige tider, men vil blive påvirket af mange forskellige faktorer (handelsliberalisering, ændringer i transportomkostninger, ændringer i råvarepriserne, ændringer i monopolgrad, indførelse af mærkevarer etc.), som kan have ændret sig, hvis man ser frem til den tid, hvor en ØD-ordning eventuelt vil kunne blive gennemført.

Sondringen, som her gøres, går alene på graden af, hvor stor indflydelse verdensmarkedsprisen har på prisdannelsen på det indenlandske marked, og har derfor intet at gøre med den enkelte sektors konkurrencesituation (monopol, oligopol etc.).

I det følgende henregnes følgende sektorer som konkurrenceudsatte:

Sektor 3: Tekstil-, beklædnings og læderindustri.
Sektor 6: Kemisk industri m.m.
Sektor 8: Jern- og metalværker.
Sektor 9: Jern- og metalindustri.

Følgende sektorer henregnes som beskyttede:

Sektor 1: Råstofudvinding.
Sektor 5: Papir- og grafisk industri.
Sektor 7: Sten-, ler- og glasindustri.

Følgende sektorer indtager en mellemposition, idet store dele af sektorens produktion kan henregnes under begge af de ovennævnte grupper:

Sektor 2: Nærings- og nædelsesmiddelindustri.
Sektor 4: Træ- og møbelindustri.
Sektor 10: Anden industri.

34. Denne opdeling er identisk med den af Økonomisk Råd foretagne. Udviklingen i Danmarks internationale konkurrenceevne. Maj 1969, p. 53–55.

Lønudviklingen 1965–1973

Det første punkt, der her vil blive undersøgt, er spørgsmålet om de forskellige sektorers indbyrdes muligheder for at overvælte bidragene på lønnen (eller lønstigningerne). Jeg vil her gå ud fra, at strukturen på arbejdsmarkedet i de nærmeste år vil være stort set uændret fra, hvad der har eksisteret i det sidste tiår. Ud fra den forudsætning har jeg undersøgt lønudviklingen indenfor de enkelte industrisektorer i perioden 1965–1973.

Tabel 8 viser den gennemsnitlige årlige vækstrate i den nominelle løn for arbejdere og funktionærer under ét i perioden 1965 til 1973.

Tabel 8. Lønudvikling 1965–1973

	Gennemsnitlige procentvise årlige vækstrate i lønudvikling pr. beskæftiget (arbejdere + funktionærer) i 1965/73
1. Råstofudvinding	11,2
2. Nærings- og nydelsesmiddelindustri	11,6
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	10,0
4. Træ- og møbelindustri	10,7
5. Papir og grafisk industri	10,5
6. Kemisk industri	10,4
7. Sten-, ler- og glasindustri	10,3
8. Jern- og metalværker	8,2
9. Jern- og metalindustri	10,3
10. Anden industri	9,9
Hele industrien	10,6

Kilde: 10-års oversigt p. 28–29.
Note: Den fra 1972 ændrede branchegruppering i Industristatistikken er der i tabellen korrigeret for.

Hvis man ser på de gennemsnitlige årlige vækstrater for de nominelle lønstigninger, viser de en meget høj grad af parallellitet i udviklingen. Ser man bort fra sektor 8 »jern- og metalværker«, hvor specielle forhold gjorde sig gældende i 1972, hvor sektoren oplevede et fald i den nominelle løn på 2,0 procent, ligger alle sektorernes vækstrater i nominel lønstigning i intervallet 9,9 procent (anden industri) og 11,6 procent (nærings- og nydelsesmiddelindustri), og sektorerne har derfor oplevet en høj grad af parallellitet i lønudviklingen uanset sektorernes pris- og produktivitetsudvikling i øvrigt[35])[36]).

35. Følger man de årlige stigninger i stedet for at tage et gennemsnit i de nominelle lønninger, finder man også denne høje grad af parallellitet. Tallene er ikke medtaget her, men vil kunne indhentes hos forfatteren.
36. Andre resultater med andre perioder når frem til samme resultat: Økonomisk Råd: Udviklingen i Danmarks internationale konkurrenceevne, p. 54. For perioden 1955–1968.
Madsen, Per Kongshøj: Træk af dansk industris udvikling i perioden 1948–1971, p. 14, for perioden 1948–1971.

Ud fra disse iagttagelser er det rimeligt at antage, at i sektorernes forsøg på at overvælte bidragene på lønnen (eller lønstigningerne), vil de være stillet stort set ens, uanset om sektorerne må henregnes under beskyttede – eller konkurrenceudsatte erhverv.

Man skal dog her være opmærksom på, at den her undersøgte periode har været kendetegnet af en meget høj beskæftigelsesgrad, og i en sådan situation er grænserne for lønforskelle mellem sektorerne meget små. Skal man i årene fremover opleve en vis konstant arbejdsløshed, bliver det formodentlig mere sandsynligt, at sektorernes pris- og produktivitetsudvikling vil være bestemmende for de kommende lønstigninger.

Så når der i det følgende regnes med, at i sektorernes muligheder for at overvælte ØD-bidragene på mindre lønstigninger, stilles de enkelte industrisektorer i høj grad lige, må den ovennævnte modifikation dog huskes.

Prisudviklingen 1965–1972

Jeg vil herefter se på, hvorledes prisudviklingen har været i de forskellige sektorer i perioden 1965 til 1971 for herved at få et fingerpeg om, hvad der har været bestemmende for prisdannelsen i henholdsvis de konkurrenceudsatte erhverv og i de besktytede sektorer.

Den hypotese jeg ønsker at undersøge er, hvorvidt prisdannelsen i de beskyttede sektorer primært er bestemt af omkostningsniveauet (herunder lønomkostningerne) og produktivitetsudviklingen, medens prisdannelsen for varer, der er udsat for international konkurrence, hovedsageligt er bestemt ved udviklingen i det internationale prisniveau. Er denne hypotese sand, kan man med rimelighed slutte, at konkurrenceudsatte erhverv bliver stillet ringere end de beskyttede sektorer, derved at deres muligheder for at overvælte fondsbidragene på priserne er mindre.

I modsætning til en undersøgelse af lønudviklingen, hvor de fundne data må betegnes som ret præcise og pålidelige, er der større statistisk usikkerhed, når man undersøger udviklingen i de forskellige sektorers prisniveau.

Prisudviklingen i perioden 1965–1971, som ses i tabel 9, er fundet ved at sammenholde værditilvæksten i løbende priser med værditilvæksten i faste 1965-priser. Denne sidste størrelse er igen fundet ved at multiplicere værditilvæksten i 1965 med produktionsindekset for den enkelte industrisektor. De årlige produktionsindeks for industriens sektorer er gengivet i tabel 10, hvor indeksene, i forhold til Danmarks Statistiks 10-årsoversigter, er udregnet med basisår 1965.

Den optimale måde, hvorpå man kunne tolke tallene i tabel 9, ville være at opstille en prisdannelsesfunktion for de enkelte sektorer og undersøge hvilke variable, der øvede den største indflydelse på disse funktioner. Dette har jeg ikke forsøgt gjort her, hvor jeg alene vil se, om der er en signifikant sammen-

hæng mellem sektorernes prisudvikling og den grad af konkurrence, de i perioden har været udsat for.

Tabel 9 viser, at sektorerne 6 »kemisk industri« og 3 »tekstil-, beklædnings og læderindustri« har udvist de langt svageste gennemsnitlige prisstigningstakter på henholdsvis 1,4 procent og 1,6 procent, og samtidig må disse to sektorer anses for at være kraftigt konkurrenceudsatte. Desuden må sektor 9 »jern- og metalindustri« henregnes under »rene« konkurrenceudsatte industrier, og også denne sektor viser prisstigningstakter, der ligger under gennemsnittet, nemlig 3,4 procent, omend det er højere end for sektorerne 3 og 6.

Også sektoren 8 »jern- og metalværker« regnes som konkurrenceudsat industri, men har prisstigninger lidt over gennemsnittet. Denne sektor betyder dog kvantitativt meget lidt i det samlede billede, jfr. tabel 2.

I den anden ende af skalaen, udviser sektorerne 1 »råstofudvinding«, 7 »sten-, ler- og glasindustri« og 5 »papir- og grafisk industri« meget høje prisstigningsetakter på henholdsvis 13,3 procent, 6,5 procent og 5,5 procent, hvilket stemmer overens med hypotesen om, at disse sektorer nyder en højere grad af beskyttelse mod udefrakommende konkurrence.

Sektorerne 2 »nærings- og nydelsesmiddelindustri«[37]), 4 »træ- og møbelindustri« og 10 »anden industri« viser stigningstakter omkring gennemsnittet, men disse sektorer må siges at være vanskelige at placere i en af de to grupper, da de indeholder elementer af begge.

Konklusionen heraf må være, at der er en vis rimelighed i at sige, med de usikkerheder tallene indebærer, at konkurrenceudsatte industrier vil have mindre spillerum for prisforhøjelser, end tilfældet er med de mere beskyttede brancher, hvilket i relation til dette ØD-forslag implicerer, at de samme konkurrenceudsatte industriers muligheder for at vælte ØD-bidragene over på priserne bliver mindre end for de brancher, der i højere grad nyder beskyttelse.

Forøge produktiviteten

Foruden mulighederne for at vælte bidragene over på lønningerne eller over på priserne er der endelig den mulighed, at produktiviteten pr. ansat (eller pr. arbejdstime) stiger, og man derved kompenserer for bidragene.

Ser man på det generelle udtryk for lønkvoten, kan det skrives: Antallet af arbejdskraftenheder multipliceret med den nominelle løn pr. arbejdskraftenhed/værditilvækst i mængde multipliceret med prisen på værditilvæksten.

Når nu værditilvæksten også består af fondsbidrag, da kan virksomhederne fastholde deres egenindtjening i procent i værditilvæksten enten ved at sænke lønnen, ved at øge priserne på de solgte produkter eller ved at forøge produktiviteten pr. arbejdskraftenhed.

Man når frem til på side 131, at sektorernes muligheder for at overvælte

37. Konservesindustrien er dog konkurrenceudsat.

Tabel 9. Prisindeks 1965–1971 samt gennemsnitlige årlige prisstigninger i perioden

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Gennemsnitlige årlige prisstigninger 1965–1971 procent
1. Råstofudvinding	100	109,3	115,0	119,9	123,8	169,1	179,6	13,3
2. Nærings- og nydelsesmiddelindustri	100	105,0	107,3	108,3	110,9	116,7	122,4	3,7
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	100	101,6	103,0	102,2	104,6	108,5	109,8	1,6
4. Træ- og møbelindustri	100	103,8	107,0	109,6	112,5	124,9	129,5	4,9
5. Papir- og Grafisk industri	100	96,4	102,2	109,2	117,3	126,1	133,2	5,5
6. Kemisk industri	100	104,4	109,8	108,9	107,4	106,0	108,1	1,4
7. Sten-, ler- og glasindustri	100	104,2	108,3	112,1	117,5	129,1	139,2	6,5
8. Jern- og metalværker	100	106,3	103,0	109,3	123,8	133,1	128,5	4,7
9. Jern- og metalindustri	100	103,5	104,8	108,0	111,0	118,2	120,6	3,4
10. Anden industri	100	104,1	104,7	107,3	112,2	117,4	118,1	3,0
Hele industrien	100	103,7	105,6	108,2	111,8	118,0	121,6	3,6

Note: **Prisindekset** = $\frac{\text{Løbende værditilvækst}}{\text{1965 værditilvækst x produktionsindeks}}$

Prisindekset er kun ført frem til og med 1971, da industriens branchegruppering i 1972 ændredes.

Tabel 10. Produktionsindeks 1965 = 100

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
1. Råstofudvinding	100	100,0	114,8	123,5	134,6	130,9	135,8	148,0
2. Nærings- og nydelsesmiddelindustri	100	102,3	108,1	114,9	124,1	128,7	135,6	141,1
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	100	100,0	101,1	106,4	118,1	120,2	120,2	135,8
4. Træ- og møbelindustri	100	102,3	101,2	114,9	129,9	134,5	133,3	149,3
5. Papir- og grafisk industri	100	112,9	117,7	117,7	124,7	130,6	128,2	135,9
6. Kemisk industri	100	104,3	118,6	142,9	167,1	162,9	161,4	177,6
7. Sten-, ler- og glasindustri	100	104,6	111,5	114,9	134,5	140,2	143,7	158,1
8. Jern- og metalværker	100	96,0	100,0	101,0	111,1	111,1	115,2	123,2
9. Jern- og metalindustri	100	100,0	100,0	107,5	123,7	122,6	130,1	147,0
10. Anden industri	100	109,2	115,8	131,6	147,4	154,0	165,8	182,4
Hele industrien	100	102,3	106,9	114,9	128,7	131,0	135,6	147,8

Kilde: Statistisk 10-års oversigt 1975, p. 30. Omregnet.

fondsbidragene på lønningerne er stort set ens, medens i mulighederne for at overvælte bidragene på prisen bliver de beskyttede erhverv gunstigere stillet end de erhverv, hvis prisfastsættelse er determineret af verdensmarkedet. Det, man da kunne tænke sig, var, at de konkurrenceudsatte sektorer, der blev stillet ugunstigt ved, at de ikke tilsvarende kunne forøge deres priser, de kunne kompensere herfor ved at øge produktiviteten. Dette er et spørgsmål, som jeg ikke nærmere vil undersøge her, men blot gøre to generelle bemærkninger. For det første viser undersøgelser[38]), at der ikke kan påvises nogen éntydig sammenhæng mellem produktivitetsudviklingen og udviklingen i prisniveauet og dermed i spørgsmålet om graden af konkurrence. Man kan derfor ikke sige, med grund i empiriske undersøgelser, at de sektorer, der på grund af ringe muligheder for prisstigninger, de vil kunne »financiere« bidragene via forøget produktivitet.

For det andet vil de sektorer, der kan neutralisere ØD-bidragene gennem produktivitetsstigninger, blive stillet anderledes end de sektorer, der kan angribe problemet ved at lade priserne stige. For i sidste tilfælde kan dette gøres »gratis«, medens produktivitetsstigninger formodentlig vil kræve en vis form for investeringer, enten i fast anlæg, rationaliseringsordninger eller lignende. Så selv om de to former for sektorer begge vil kunne fastholde deres profitkvote (restindkomsten/værditilvæksten), da vil profitraten (restindkomsten/værdien af kapitalapparatet) være uændret i de sektorer, hvis priserne stiger, medens profitraten vil være faldende i de sektorer, hvor kapitalapparatet har været stigende for at fastholde profitkvoten.

VII. *Sammenfatning*

Jeg har i afsnittene III til VI søgte at finde forskellige mål for, hvorledes de 10 industrisektorer bliver stillet i forhold til hinanden ved en ØD-ordning. De mål, jeg har fundet, er følgende:

1. Hvorledes industriens størrelsesfordeling vil påvirke mængden af de midler, der bindes i de enkelte sektorer (afsnit III).
2. Hvorledes lønkvotens størrelse i de enkelte sektorer vil påvirke mængden af de midler, der betales til en ØD-ordning (afsnit IV).
3. På baggrund af 1 og 2, hvor store »nettobidrag« de enkelte sektorer derfor kommer til at yde til ØD-fonden (afsnit V).
4. De enkelte sektorers indbyrdes muligheder for at vælte ØD-bidragene over på lønningerne (afsnit VI).
5. De enkelte sektorers indbyrdes muligheder for at vælte ØD-bidragene over på priserne (afsnit VI).

38. Madsen, Per Kongshøj: Træk af dansk industris udvikling i perioden 1948–1971, p. 23–27. PP II, bilag III, p. 115.

I tabel 11 har jeg søgt at sammenfatte resuttaterne, hvor ÷ betyder, at sektoren stilles ugunstigt i forhold til gennemsnittet af industrien.

Tabel 11.

	Virkning fra industriens størrelsesfordeling	Virkning fra lønkvotens størrelse	»Nettoydelser« til ØD-fonden	Muligheder for overvæltning på lønniveauet	Muligheder for overvæltning på priserne	Samlet virkning
1. Råstofudvinding	÷	—	—	—	—	—
2. Nærings og nydelsesmiddelindustri	—	—	—	—	(÷)	—
3. Tekstil-, beklædnings- og læderindustri	—	÷	÷	—	÷	÷
4. Træ- og møbelindustri	÷	(÷)	(÷)	—	—	—
5. Papir- og grafisk industri	(÷)	÷	÷	—	—	—
6. Kemisk industri	—	—	—	—	÷	—
7. Sten-, ler- og glasindustri	÷	—	—	—	—	—
8. Jern- og metalværker	—	÷	(÷)	—	—	—
9. Jern- og metalindustri	—	÷	÷	—	÷	÷
10. Anden industri	—	—	—	—	÷	—

Tabel 11 skal læses på den måde, at kolonne 3 viser, hvorvidt en sektor med sine »nettoydelser« stilles ringere end resten af industrien, hvilket både kan skyldes en given størrelsesfordeling og/eller en given lønkvote. Dette vil dog kun være ugunstigt, dersom mulighederne for at financiere ØD-bidragene via prisstigninger også er dårligere end for resten af sektorerne.

Sammenfattende gælder for de enkelte sektorer:

Sektor 1. »Råstofudvinding«: Bliver, hvad angår tildeling af ØD-midler, mindre gunstigt stillet end resten af industrien på grund af den store koncentration af mindre virksomheder, men grundet sektorernes meget lave lønkvote bliver denne sektors »nettobidrag« alligevel industriens mindste (jvnf. tabel 6 og 7).

Samtidig regnes sektoren under beskyttede erhverv, hvorfor mulighederne for at overvælte bidragene på priserne må anses for gode.

Sektor 2. »Nærings- og nydelsesmiddelindustri«: Bliver gunstigt stillet med hensyn til tildeling af ØD-midler, grundet den høje koncentrationsgrad. Har samtidig en lønkvote en del under industrigennemsnittet, og sammenlagt får denne sektor et af de laveste bidrag i procent af værditilvæksten til ØD-fonden.

Sektoren er vanskelig at placere enten som konkurrenceudsat eller beskyttet industri, da den indeholder væsentlige elemneter fra begge grupper.

Sektor 3. »Tekstil-, beklædnings- og læderindustri«: Har en gennemsnitlig koncentrationsgrad, men en høj lønkvote, og »nettoydelsen« kommer derfor til at ligge over gennemsnittet for industrien.

Samtidig regnes sektoren for typisk konkurrenceudsat, med deraf følgende implikationer for prisstigninger.

Sektor 4. »Træ- og møbelindustri«: Har en relativ ugunstig koncentrationsgrad og en lønkvote på industriens gennemsnit, således at »nettoydelsen« til fonden ligger meget tæt på industrigennemsnittet, dog lidt højere.

Som det gjaldt for sektor 2, er også denne sektor vanskelig at placere éntydigt som konkurrenceudsat eller beskyttet.

Sektor 5. »Papir- og grafisk industri«: Har en noget lavere koncentrationsgrad end gennemsnittet og en noget højere lønkvote, således at sektorens »nettobidrag« til fonden ligger cirka 10 procent over gennemsnittet for industrien.

Men sektoren må regnes som beskyttet, med deraf følgende større muligheder for overvæltning på priserne.

Sektor 6. »Kemisk industri m.m.«: Har en omtrentlig gennemsnitlig koncentrationsgrad og en relativ lav lønkvote, og »nettofondsbidragene« bliver derfor relativt lave. Men sektoren regnes som konkurrenceudsat.

Sektor 7. »Sten-, ler- og glasindustri«: En lavere koncentrationsgrad, men også en lav lønkvote, hvilket tilsammen implicerer, at sektorens »nettobidrag« ligger cirka 10 procent under industrigennemsnittet. Dette sammen med at sektoren er en typisk beskyttet sektor.

Sektor 8. »Jern- og metalværker«: Høj koncentrationsgrad og relativ høj lønkvote og »netto« bidrager sektoren til fonden med lidt over industrigennemsnittet. Samtidig henregnes sektoren som typisk konkurrenceudsat.

Sektor 9. »Jern- og metalindustri«: Høj koncentrationsgrad, men også industriens højeste lønkvote, således at sektoren yder virka 12 procent mere »netto« til fonden end gennemsnittet.

Samtdig er sektoren udsat for stærk konkurrence.

Sektor 10. »Anden industri«: Hvad angår koncentrationsgrad, lønkvote og »nettoydelser«, ligger sektoren tæt på industrigennemsnittet. Erfaringer fra tidligere år giver dog sektoren mindre muligheder for prisovervæltning.

Konkluderende kan man sige, at sektorerne 3 »tekstil-, beklædnings- og læderindustri« og 9 »jern- og metalindustri« skiller sig ud derved at disse to sektorer må yde relativt høje bidrag til en ØD-ordning, på samme tid som de må henregnes som stærkt konkurrenceudsatte, med deraf mindskede muligheder for prisovervæltning.

Med hensyn til de to andre sektorer, der henregnes som konkurrenceudsatte, er konklusionen mindre éntydig. Sektor 6 »kemisk industri« bliver på den ene side gunstigt stillet med hensyn til fondsbidrag, men modsat er mulighederne for prisovervæltning små. Stort set samme forhold gør sig gældende for sektor 8 »jern- og metalværker«.

For de beskyttede sektorer 1, 5 og 7 gælder følgende. 1 »råstofudvinding« og 7 »sten-, ler- og glasindustri« bliver stillet væsentligt gunstigere end resten af industrien derved, at deres fondsbidrag er relativt lave, og derudover er graden af konkurrence så lille, at mulighederne for prisovervæltning formodentlig er gode. Den beskyttede sektor 5 »papir- og grafisk industri« bliver stillet lidt anderledes derved, at »nettoydelserne« til fonden ligger over industrigennemsnittet.

Sektorerne 2, 4 og 10 indtager en mellemstilling.

Nu er det farligt at drage alt for bastante konklusioner af en undersøgelse, der nødvendigvis må indeholde mange usikkerhedsfaktorer og begrænsninger (jvnf. afsnit II), men hvad man med rimelighed kan sige er: En ØD-ordning, som den her undersøgte, vil ikke indeholde elementer, der automatisk tilgodeser den del af industrien, der er stærkt konkurrenceudsat (såvel den eksportsom den importkonkurrerende del af industrien), og som er nødvendig at udvikle, dersom landets balanceproblemer skal løses (jvnf. afsnit I). Man kan næsten sige tværtimod derved, at de to industrisektorer, der sammenlagt bliver stillet ringest, er de konkurrenceudsatte sektorer 3 og 9, medens de sektorer, der bliver gunstigst stillet, er de beskyttede sektorer 1 og 7.

Hvad der gør det endnu vanskeligere at drage nogle éntydige konklusioner, er tilstedeværelsen af ØD-fondens frie midler, som størrelsesmæssigt er ganske betydningsfulde. For skulle det vise sig, at en eventuel ØD-ordning skulle have negative virkninger indenfor specielle erhvervsområder, vil det jo altid være muligt at kompensere herfor ved at anvende disse frie midler.

Litteraturliste

Jessen, Tage: Økonomisk Demokrati hvordan?, København.

Madsen, Per Kongshøj: Træk af dansk industris udvikling i perioden 1948–1971, København 1975.

Meidner, Rudolf: Løntagerfonder, Stockholm 1975.

Sørensen, Henning: Hvad er økonomisk demokrati?, København 1972.

Sørensen, Henning: Økonomisk demokrati-kilder til den politiske debat, København 1973.

Teori og praksis: Tidsskrift for videnskabsteori og samfundsfilosofi, nr. 3, København 1974.

Vangskjær, Kai: Krisen i industrien, Roskilde 1976.

Zacchi, Ole: Økonomisk Demokrati, Memo no. 8 1973, Økonomisk Institut.

Dansk Arbejdsgiverforening: Konsekvenserne af Økonomisk Demokrati, København 1973.

Debatindlæg om økonomisk demokrati (udarbejdet af projektgrupper nedsat af Foreningen af danske civiløkonomer), København 1973.

Industrirådet: Erhvervsorganisationernes kommentarer til regeringens ØD-forslag, København 1973.

Landsorganisationen i Danmark: Forslag til udbygning af regeringens lovforslag om lønmodtagernes medejendomsret og medbestemmelse, København 1975.

Landsorganisationen i Danmark: Økonomisk Demokrati, København 1971.

Landsorganisationen i Danmark: Økonomisk Demokrati, København 1975.

Perspektivplanredegørelse 1972–1987, København 1973.

Perspektivplanredegørelse 1972–1987, Bilag III, København 1974.

Økonomiske Råd, Det: Udviklingen i Danmarks internationale konkurrenceevne, København 1969.

Økonomiske Råd, Det: Økonomisk Demokrati i en samfundsøkonomisk belysning, København 1972.